

Dorofeev D. V. The ratification of the US Constitution in 1787 in New York State: foreign policy issues

The article analyzes the foreign policy issues during the ratification of the Constitution in 1787 in the state New York. The specific situation of the Federalists and anti-Federalist views, published in periodicals: "Publius", "Phili-Publius", "Americanus", "Curtius", "Fabius", "Cincinnatus", "Brutus", "Cato", "Federal Farmer", "A Countryman", "Plebian" were identified and examined. The comparative analysis of the positions on foreign policy issues of supporters and opponents of the ratification of the "basic law" on the state convention meetings were analyzed.

Keywords: US foreign policy, the Constitution of 1787, Antifederalists, federalists, New York.

УДК 94(163.2):355.235(470+571)"1878/1915"

Т. М. Прищела

ПІДГОТОВКА БОЛГАРСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1878–1915 рр.

У статті досліджуються основні історичні етапи формування болгарської військової структури після завершення російсько-турецької війни 1877-1878 років. Виявлено характерні напрямки діяльності Російської імперії у процесі відновлення болгарської держави. Наголошується на особливостях професійної підготовки болгар у навчальних закладах імперії. Виокремленні основні центри навчання майбутніх болгарських військових кадрів.

Ключові слова: Князівство Болгарія, Болгарське ополчення, Земське військо, Російська імперія, Кронштадт, Санкт-Петербург, морехідні класи.

Історія становлення та розвитку Князівства Болгарія нерозривно пов'язана із зовнішньополітичними діями Російської імперії. Процес відновлення болгарської держави в результаті російсько-турецької війни 1877–1878 рр. достатньо висвітлений в історіографії. Проте, головну увагу дослідники звертають на хід військових дій, на організацію життєвого укладу болгар до їхнього звільнення від Османської імперії [1, 2]. Найбільш докладно діяльність російських представників у відновленні Князівства висвітлена у працях М. Р. Овсяного Автор подає широкий опис діяльності Тимчасового російського управління та аналізує основні проблеми, з якими зустрілася болгарська держава на кінець XIX ст. [3]. Праця М. Р. Овсяного "Болгарське ополчення та Земське військо" представляє для нас особливий інтерес. Автор досить детально подає процес організації однієї із основних державних структур – національної армії [4].

На сьогодні мало досліджуваною в історіографії залишається питання становлення болгарської військової структури та проблема підготовки болгарських професійних кадрів у навчальних закладах Російської імперії. Абсолютна більшість наукових праць лише частково торкається зазначеної проблематики, яка згадується переважно в загальному напрямку українсько-болгарських або російсько-болгарських культурних, наукових зв'язків [5]. Так, О. Павлюченко, досліджуючи суспільні зв'язки українсько-балканських народів, значну увагу приділяє питанню навчання балканських студентів в українських духовних навчальних закладах [6]. Про значну роль імперських навчальних установ у підготовці професійних кадрів для Князівства зазначають дослідники Ф. Шевченко [7], І. Танчев [8], Р. Манафова [9].

Метою статті є розширення відомостей про формування внутрішньополітичного апарату Князівства Болгарія в кінці XIX – на початку XX ст. та висвітлення основних тенденцій у процесі підготовки національних кадрів. Поставлена мета обґрунтовується тим, що й по сьогодні немає жодної узагальнюючої історичної праці присвяченої організації однієї із основних державних болгарських структур – національної армії. Питання професійної підготовки болгар постало після завершення російсько-турецької війни 1877-1878 рр. й нерозривно пов'язане із формуванням збройних сил Князівства. Саме тоді відбувається процес відродження болгарської державності, починається процес організації основних державних структур. Таким чином, постає питання формування нового болгарського адміністративного апарату. Оскільки власні начальні заклади на території Болгарії лише почали відкриватися, то основними осередками навчання болгар постали освітні установи Російської імперії [10, с.192].

Питання про створення Болгарського ополчення – майбутньої болгарської національної армії – постало ще на початку жовтня 1876 року під час обговорення плану майбутньої російсько-турецької війни 1877-1878 рр. 13 листопада 1876 р. в Лівадії відбулася нарада Олександра II з Д. Мілютіним та князем Миколою Миколайовичем, на якій остаточно прийняли рішення щодо створення болгарських військових загонів. Відповідно до указу "Підстави для організації болгарського війська" та "Правил про створення Болгарського ополчення" новоутворена військова частина отримала назву "Болгарського ополчення". В розроблених документах окреслювалися й основні завдання військової структури:

- болгарські загоны повинні здійснювати військово-поліційну службу;
- контролювати місцевість й не допускати розбою башибузуків та черкесів;
- здійснювати розвідку й сприяти російській армії в збереженні порядку серед місцевого населення [11, с.

153].

У жовтні 1876 р. до Петербургу прибула болгарська делегація. Її очолював голова Болгарського центрального благодійного товариства (БЦБТ) К. Цанков. Основним завданням цього візиту було питання включення болгарських добровольчих загонів до участі у майбутній війні. БЦБТ рекомендував протягом семи днів скласти відповідні списки добровольців для організації болгарських загонів. Пропозицію

болгарської сторони було задоволено. Учасники переговорів в Петербурзі розробили основні організаційні етапи у створенні відповідних військових структур. Значні суми для облаштування таких добровільних угруповань виділили слов'янські комітети Петербургу, Одеси, Москви. Так, Московський слов'янський благодійний комітет, який очолював І. С. Аксаков, до грудня 1876 р. надав болгарським військовим 20 тис. рушниць, 6 млн. патронів та значну частину іншого спорядження [11, с. 154-155].

29 квітня 1877 р. Головнокомандуючий російської Дунайської армії видав окремий указ щодо організації Болгарського ополчення. Відповідно до указу болгарська військова частина повинна була складатися із шести піхотних дружин, які були зведені в три бригади та шести сотень. Три піхотні бригади мали в своєму складі по дві дружини із п'яти рот, всього було 6 дружин – 30 рот. Ополченська рота складалася із командира роти, двох менших офіцерів – командирів взводу, чотирьох старших і дванадцяти молодших унтер-офіцерів, писаря, командирів відділів, старшини, фельдшера та двоохот солдат. Кінні сотні не формувалися, лише одна штабна кавалерійська сотня, яка мала в своєму складі сто солдат. Не формували також й артилерійські підрозділи, адже для цього не було спеціалістів. В загальному складі Болгарське ополчення нараховувало 4300 чоловік. Центром формування Болгарського ополчення було румунське місто Плоешти, де розміщувався штаб російської армії. Командиром Болгарського ополчення було призначено генерал-майора Миколу Григоровича Столетова [12, с. 148-149].

5 квітня 1877 р. "Правила про створення Болгарського ополчення" були затверджені російським імператором. Відповідно до правил, командирами могли бути лише особи, які раніше перебували на службі в російській армії. При формуванні офіцерського складу перевагу надавали болгарам, які отримали військову освіту в імперських навчальних закладах. Варто зазначити, що станом на 1877 рік професійно підготовлених болгарських кадрів було дуже мало. Саме тому, на ці посади призначали російських офіцерів.

В результаті підписання Сан-Стефанського мирного договору 1878 р. передбачалося створення в Болгарії окремої військової структури – Земського війська [13, с. 159]. Відразу ж після підписання договору Російське Тимчасове управління приступило до організації болгарської армії. В кінці березня того ж року було оголошено про нову мобілізацію до Болгарського ополчення. В результаті нового набору до лав болгарського війська було зараховано близько 9 тис. чол., що призвело до організації 12 ополченських дружин[14].

7 квітня 1878 р. на спеціальній нараді військового міністра, за участі генерала М. М. Обручева та начальника Російського Тимчасового управління в Болгарії О.М. Дондукова-Корсакова були напрацьовані основні принципи організації болгарського війська. Підсумком роботи військової наради стало рішення про перетворення Болгарського ополчення в Земське військо. Вже 25 квітня 1878 р. були розроблені та затверджені "Тимчасові правила для утворення Земського війська князівства Болгарського" та спеціальна "Інструкція для навчання ратників Земського війська". У зазначених документах чисельність болгарського війська становила 59 піших дружин (тисячного складу), 13 кінних дружин та 17 артилерійських батарей[11, с. 155]. Із складу Дунайської армії було відправлено російських офіцерів та інструкторів із нижніх чинів, які відповідали за процес формування та навчання болгарського війська.

У липні 1878 року відбулася реорганізація Болгарського ополчення в Земське військо, яке формувалося на основі всезагальної військової повинності з дворічним терміном служби. До служби в болгарському війську мобілізувалися чоловіки віком від 20 до 30 років, які проживали на території Князівства Болгарія та у Східній Румелії. На думку Виноградова В. І., тогочасне проходження військової служби у поліційній та територіальній формі послугувало перехідною ланкою для утворення болгарської кадрової армії. До Земського війська було мобілізовано 20 400 чоловік, що дозволило створити 15 нових дружин та доукомплектувати до тисячного складу 12 вже існуючих[10, с. 190-191].

Станом на лютий місяць 1879 р. Земське військо нараховувало 21 тисячу болгар. Крім того, до складу війська входило понад 3 тисячі російських військових (2694 рядових та 394 офіцери)[14]. Варто зазначити, що російські військові структури всіма можливими силами сприяли процесові створення болгарської армії. Так, Земському війську було виділено все необхідне для озброєння, обмундирування та спорядження військових. За допомогою російських військових на території Болгарії було створено артилерійські парки, військові майстерні та склади. Так, в Софії, Тирново, Плевні, Разграді було організовано склади зброї, де зберігалося 60 тисяч рушниць. Російські інструктори проводили навчання серед особового складу артилерійських батарей. Для інженерної підготовки ратників Земського війська були сформовані спеціальні роти – стройова та навчальна, до складу яких входило 80 унтер-офіцерів та ефрейторів-інструкторів із російської армії. Крім військового облаштування та навчання, російські солдати допомагали організовувати болгарські військові лазарети та забезпечували військові госпіталі санітарним спорядженням та медикаментами [10, с. 191].

Необхідно зазначити, що значну увагу російські військові приділяли навчання місцевого населення. Такі заходи здійснювалися у формі сільських караулів та допризовної підготовки. Подібні навчальні процеси відбувалися при російських військових частинах та дружинах. За розпорядженням генерала Е. І. Тотлебена всі чини російської армії, які добровільно проводили військову підготовку серед болгарського населення, отримували додаткові грошові надбавки. Головну увагу під час навчання приділяли розсипному строю та наступальним діям в стрілецьких боях.

Формування та навчання болгарського війська відбувалося досить успішно. В кінці серпня 1878 р. у Філіпполі було проведено огляд дружин Земського війська. З цього приводу Дондуков-Корсаков надіслав листа Мілютіну, в якому зазначив, що до завершення терміну перебування Тимчасового російського управління в Болгарії постане достатньо організоване, підготовлене й дисципліноване народне військо [14].

Влітку 1879 р. за допомогою Російської імперії було створено болгарський військово-морський флот. Основним завданням нової структури була патрульна та митна служба на Дунаї та в Чорному морі. Для служби в болгарському флоті були направлені російські офіцери-добровольці та унтер-офіцери, більшість з яких раніше відбували службу в Балтійському флоті. З Російської імперії було також доставлено декілька суден, катерів та човнів [10, с. 191]. Варто зазначити, що до осені 1885 р. начальниками болгарської флотилії були російські представники. Саме тому, управління князівської флотилії взяло за основу зразок військово-морської освітньої системи.

Підготовка національних офіцерських кадрів для болгарської армії проходила як в самій Болгарії, так і в Російській імперії. Так, в листопаді 1878 року відбулося відкриття військового училища в Софії. Все необхідне навчальне обладнання було доставлене із імперських навчальних установ. В училищі були відкриті навчальні курси з тактики, артилерії та стрілецької справи. На перших етапах викладачами військового училища були російські офіцери. Шість випусків софійського училища дали болгарській армії близько 450 молодших офіцерів [10, с. 192]. Для підготовки болгарських кадрів для флоту була створена так звана "машинна школа". Військові заняття там також проводили російські офіцери. В 1882 р. з їхньої ініціативи 12 болгар були відправлені на навчання до Кронштадту у військово-морське училище.

Проте, основна частина болгар здобувала професійну освіту у військових училищах та академіях Російської імперії. Болгарський історик І. Танчев розробив власну періодизацію навчання болгар в закордонних військово-навчальних закладах. Автор розділив хронологічний інтервал з 1878 по 1912 рік на три етапи, при цьому граничні дати між ними окреслив військово-політичними відносинами між Болгарією та Російською імперією:

I етап (1878-1886) окреслений російською монополією у відношенні підготовки кадрів для збройних сил Князівства Болгарія і Східно-Румелійської автономної області Оттоманської імперії;

II етап (1887-1898) характеризується незначною переорієнтацією на західноєвропейські військові навчальні заклади в результаті розриву дипломатичних відносин між Російською імперією і Князівством Болгарія;

III етап (1898-1912) висвітлює домінуючу роль військово-навчальних установ імперії у закордонному навчанні болгарських офіцерів. Такий поворот, на думку І. Танчева, пояснюється відновленням дипломатичних відносин між імперією і Князівством [8, с. 26-27].

Використані в даній періодизації принципи сформовані досить чітко, проте варто внести деякі корективи. На другому етапі в Росії, в Морському технічному училищі продовжують навчатися майбутні болгарські офіцери, і навіть один кадет був стипендіатом софійського уряду. Тут варто зазначити, що розрив дипломатичних відносин з Росією ускладнював, але не зводив до нуля питання професійної підготовки болгар у навчальних закладах імперії. З цього приводу можна сказати, що погіршення відносин з імперським урядом призвело лише до того, що Військове міністерство в Софії відтепер зменшило кількість стипендіатів.

Оскільки розрив дипломатичних відносин з Російською імперією не ставив заборону на навчання болгарських підданих у навчальних закладах імперії, то вже в 1891 р. Тодор Ніколов Цонаков був відправлений на навчання до морехідних класів Санкт-Петербургу. У 1894 р. він успішно закінчив класи й повернувся на батьківщину в якості штурмана каботажного плавання [15, с. 114].

У 80-х роках XIX ст. болгарські піддані здобували професійну підготовку в Морському училищі в м. Петербург. Проте, через недостатнє знання російської мови, їхня успішність була досить низькою. З середини 90-х рр. XIX ст. майбутніх кадрових офіцерів князівського флоту все частіше стали направляти до військово-морських навчальних закладів Санкт-Петербургу (з 1898 р.) та Кронштадту (з 1905 р.). На початку XX ст. ситуація з успішністю болгарських офіцерів змінилася на краще. Відтепер Військове міністерство Болгарського князівства проводило спеціальні конкурсні іспити на знання російської мови, за якими визначала, кого із кандидатів варто було направляти для продовження навчання до імперії. Тих, хто добре володів мовою направляли на навчання до Мінного класу. Серед болгарських офіцерів найкраще російську мову знали ті, хто здобував освіту в петербурзькому Морському кадетському корпусі та випускники херсонських та севастопольських морехідних класів [16, с. 217].

Слід зазначити, що служба на флоті була досить привабливою серед болгарського населення. Саме цим, можна пояснити той факт, що десятки болгар за власний рахунок продовжували вступати до російських військово-морських закладів. Багато із них прагнули стати офіцерами військово-морського флоту. Першим із них був Симеон Ілієв Попов, який отримав диплом в 1895 році [8, с. 160].

Лоцман Сава Манолов служив матросом на флоті з 1886 р., але в 1888 р. він записався до Морехідного училища імператора Петра Великого (м. Нарва). Випускні іспити С. Манолов успішно склав у морехідному училищі Санкт-Петербурга у 1891 році. Після повернення на батьківщину він став першим капітаном на торговому флоті Князівства. Ще одним вихованцем цього російського військово-морського закладу, який потім отримав звання офіцера, був Мирослав Матєєв. Офіцер Петер Григоров Арнаудов також закінчив морехідне училище в Санкт-Петербурзі [15, с. 115].

Значна частина болгарської молоді здобувала професійну освіту в морехідних класах Чорноморського узбережжя імперії. Так, Страшимір Георгієв Асенов закінчив Миколаївські (1898-1904 рр.), а Ненчо Георгієв Думанов – Севастопольські морехідні класи (1904 р.). Найчисельнішою була група вихованців Морського училища імператора Олександра в Херсонесі. Його випускниками були військово-морські офіцери Костянтин Ілієв Костов, Володимир Емануїлов Каракашев, Володимир Атанасов Касабов, Цані Недельчев Тодоров та Васіл Вічев Вмчев [15, с. 116].

Орієнтацію на морехідні класи узбережжя Чорного моря можна пояснити їхньою територіальною близькістю з кордонами Болгарії, а цим самим і можливістю зменшити витрати на навчання, що було досить

важливим фактором у виборі місця навчання. Адже, основна частина болгар здобувала освіту за власний рахунок. Відоме виключення становить Ангел Стефанов Стайков (1878-1928 рр.). В 1900 р. він закінчив Нарвський морехідний клас (морехідне училище Петра Великого). В цьому училищі також захищали свої дипломи відомі капітани болгарського комерційного судноплавства – Савва Манолов, Петер Абаджиев (закінчив клас в 1899 р.) та Георгі Кожухаров (1902 р.) [8, с. 161].

Підсумовуючи вище сказане, слід зазначити, що навчання болгар у морехідних класах імперії мало велике значення для подальшого становлення Князівства. Про це свідчить той факт, що на початок оголошення всезагальної мобілізації у зв'язку розгортання Балканської війни (5.10.1912) із 71 болгарського офіцера Флоту Його Величності 14 були вихованцями Артилерійського або Мінно-артилерійського офіцерських класів. Кожний п'ятий флотський офіцер був артилеристом[14].

Порядок прийому південних слов'ян до навчальних установ імперії був чітко визначений у "Правилах прийому підданих південнослов'янських держав в російській військово-навчальні заклади" від 1910 р. У документі відображається майже 30-ти річний досвід адміністративної та педагогічної роботи з іноземцями, в тому числі досвід роботи з болгарськими стипендіатами. Правила не тільки регламентували процедуру прийому іноземців, але й показали популярність військових закладів імперії у болгарських колах.

Говорячи про правила, варто зазначити, що прийом в спеціальні військово-навчальні заклади та офіцерські школи Російської імперії здійснювався двоюким чином:

1) до військово-навчальних закладів та шкіл, за виключенням кадетських корпусів і військово-фельдшерських шкіл, піддані південнослов'янських держав приймалися лише за проханням про кожного із абітурієнтів. Такі прохання здійснювали відповідні Уряди. Обов'язковим був відгук про абітурієнта від місцевого російського агента. Лише після цього дипломатичні представники переправляли клопотання до Першого Департаменту Міністерства Закордонних справ, яке після свого висновку, направляло запит до Військового та Морського Міністрів.

2) до кадетських корпусів та військово-фельдшерських шкіл приймалися вихованці за проханнями, які подавалися на ім'я російських дипломатичних представництв в тих державах, підданими яких були прохачі.

Клопотання відправляли до Комісії з питань освіти в Російській імперії південних слов'ян, яка входила до складу Першого Департаменту Міністерства Закордонних справ. Саме ця Комісія переправляла прохання в Головне Управління військово-навчальних закладів й до Головного військово-санітарного Управління, де відбувався подальший розгляд. Прийом залежав від числа виділених вакансій.

Прийом в кадетські корпуси, які знаходилися під керівництвом Військового Міністерства, здійснювався за дещо відмінними правилами. Щорічно Головним Управлінням військово-навчальних закладів для південних слов'ян залишалось 15 казеннокоштных вакансій у кадетських корпусах. Крім цих 15 вакансій, слов'янські уродженці могли здобувати кадетську освіту лише за власні кошти. До прийому допускалися лише кандидати, обрані комісією з питань освіти в Росії південних слов'ян. Прийом без розгляду цієї комісії не здійснювався. Приймали до кадетських корпусів тільки тих кандидатів, які пройшли встановлені для відповідного класу іспити. Крім цього, для південнослов'янських абітурієнтів встановлювалися певні вікові обмеження. Так, дозволяли вступати у віці від 10 до 19 років. Відповідно абітурієнтів віком від 10 до 13 років зараховували до 1-го класу, 11-14 – до 2-го, 12-15 – до 3-го, 13-16 – до 4-го, 14-17 – до 5-го, 15-18 – до 6-го, 16-19 – до 7-го класу [17, с. 7-10].

До Першої світової війни значна частина офіцерів військово-морського флоту Болгарії здобувала професійну підготовку в Морському інженерному училищі Імператора Миколи I (МІУ), яке знаходилося в Кронштадті. Прийом болгарських стипендіатів до МІУ на початку ХХ ст. став можливим тільки після відновлення навчання болгар в Морському кадетському корпусі Санкт-Петербурга, причому на вісім років пізніше. Причина полягала в тому, що флот Болгарії не відчував у механіках значного дефіциту, як це було з професійними офіцерами, а Морське училище в достатній кількості готувало механіків. Проте з початком будівництва міноносців для болгарського флоту збільшилися вимоги до механіків та постала необхідність у відповідних знаннях, яких Морське училище не надавало.

Навчання майбутніх болгарських морських офіцерів в МІУ відбувалося в період з 1906 по 1915 рік. У 1885-1890-х роках болгари здобували освіту в Морському технічному училищі (попереднику МІУ). Серед випускників закладу зустрічаємо кадетів Тодора Соларова та Димитра Карамаждракова. Відомо, що останній в 1887 р. отримав одноразову грошову допомогу від Князівства Болгарія. Димитр Карамаждраков був морським офіцером, служив в портовій роті в м. Руссе, там же з 1897 року очолив Морську унтер-офіцерську школу (попередниця Машинного училища флоту Його Величності). Протягом 1891-1898-х рр. викладав алгебру та геометрію у Вищому військово-морському училищі (Морське училище, м. Варна). Офіцер Тодор Соларов мав досить успішну флотську кар'єру. Він проходив службу як на р. Дунай, так і в Чорному морі. Деякий час очолював флотську майстерню, брав участь у будівництві болгарських міноносців (1906-1909 рр.), був призначений спостерігачем за будівництвом авізо (невеликий швидкохідний корабель для посильної служби та розвідки) "Надія" [18, с. 31].

Основний внесок у болгарську флотську історію Димитра Карамаждракова та Тодора Соларова полягає в тому, що обидва були начальниками Морського училища у м. Варна. Вони здійснили значну практичну роботу для розвитку болгарської флотилії. Особливо проявив себе Т. Соларов. Під його керівництвом училище перемістилося із Руссе до Варни, а у 1904 р. отримало новий статус і стало першим середнім технічним училищем Болгарії. Тодор Соларов став творцем перших навчальних посібників на болгарській мові в історії Морського училища. Так, вперше на болгарській мові були надруковані декілька підручників в області техніки та морської зброї [18, с. 32].

В період з 1906 по 1911 рік стипендіатом Морського інженерного училища був болгарин Олександр Іванов Божков. 30 вересня 1906 року його відправили на навчання за наказом флотського відділення військового відомства Болгарії. До навчання в Санкт-Петербурзі І. Божков закінчив реальну гімназію в м. Руссе. На достатньому рівні володів російською, французькою та англійською мовами. В училищі навчався на машинному відділенні. Після успішного закінчення теоретичного курсу був відправлений у літні плавання, які тривали з 1907 по 1910 рік [18, с. 32]. З 1912 року інженер А. Божков перебував на викладацькій посаді в болгарському Машинному училищі, де читав курс лекцій по суднобудуванню.

Наступними стипендіатами МІУ стали вихованці Військової гімназії, Військового (піхотного) училища в Софії. У 1910 р. до Морського інженерного училища були зараховані Георгі Ненов та Георгі Буков. Вони успішно пройшли теоретичний курс, а в 1913 р. відбували практику на крейсері "Громобій". Отримавши дипломи у 1914 р., вони провели плавальне стажування й повернулися до Болгарії.

Остання і найбільш значна група болгар була зарахована до МІУ у 1912 році. До її складу ввійшли вихованець Військової гімназії та Військового училища в Софії Койчо Георгієв та стипендіати Нікола Вилев Вилчев та Васил Пачеманов. Відомо, що вони закінчили підготовчий курс того ж училища, але із-за початку Першої світової війни змушені були закінчити свою освіту у короткі терміни. Вони здали іспити екстерном. В результаті дипломи отримали тільки Васил Пачеманов та Койчо Георгієв, а Нікола Вилев Вилчев повернувся в Болгарію без нього [18, с. 33].

До кінця ХІХ ст. вихованців російських морехідних класів, які вже були діючими офіцерами, як правило не відправляли на курси підвищення кваліфікації. Однією з основних причин направлення болгарських офіцерів для підвищення кваліфікації у військові навчальні заклади Російської імперії на початку ХХ ст. був намір болгарського уряду уніфікувати Флот Його Величності (офіційна назва болгарських військово-морських сил з 1908 р.) з російським імператорським флотом. Військове міністерство Князівства Болгарія продовжувало відправляти своїх стипендіатів на навчання до Морського корпусу, Морського інженерного училища імператора Миколи І, Мінного офіцерського класу, Водолазної школи, Навчального відділу підводного плавання, Артилерійського офіцерського класу та Миколаївської морської академії [19, с.38].

Стипендіати Військового міністерства Болгарії були зараховані до Артилерійського офіцерського класу в м. Кронштадті на початку ХХ ст. Одним із перших болгарських випускників офіцерського класу був мічман І розряду Ангел Димитров Димитров [16, с. 216]. У всій час він закінчив австро-угорську Імператорську і королівську академію комерції і мореплавання в м. Трієст (1894 р.). Мав досвід роботи офіцерської служби в Дунайській флотилії князівства. До Кронштадту він прибув у 1901 р., а в 1902 р. успішно закінчив російський військовий заклад.

У 1901 р. в Болгарії були відкриті власні курси підготовки штаб-офіцерів. Вони створювались як аналог офіцерських класів в Кронштадті. Проте в 1903 р. курси закрили. З 1901 по 1914 р. болгарське Військове відомство відправляло офіцерів флоту для підвищення кваліфікації до навчальних установ імперії.

Протягом 1902-1903 рр. в Артилерійському офіцерському класі навчався мічман І розряду Борис Христов Попов, який після навчання в Імператорській і королівській академії комерції і мореплавання в м. Трієст був відправлений на навчання до Російської імперії. Рашко Русев Серафимов, закінчивши офіцерський клас, став першим болгарським підводником [19, с.38].

У 1903 р. до кронштадтського офіцерського класу були зараховані лейтенанти Михаїл Ніколов Попов та Димитр Добрев Добрев [16, с. 216-217]. Обоє закінчили Військове (сухопутне) училище в Софії, але з часом вирішили стати морськими офіцерами. Варто зазначити, що в 1883 р. Димитр Добрев Добрев закінчив реальне училище в Москві. У 80-х рр. ХІХ ст. він пройшов курс підвищення кваліфікації у австро-угорській Мінній школі у м. Фіуме. За вказівками Військового міністерства проходив навчальний курс у Мінно-артилерійському офіцерському класі. Проте, в кінцевому рахунку, був відправлений до Кронштадту, де вивчав артилерійські системи.

В Болгарії випускники Артилерійського офіцерського класу працювали в Артилерійській школі. Вона була створена незадовго до початку Першої Балканської війни і повинна була готувати матроський та унтер-офіцерський склад Флоту Його Величності. Талановитим викладачем школи був мічман І рангу Мішев. Багато вихованців Артилерійського офіцерського класу викладали в Машинному училищі Флоту. Воно було відкрите в 1904 році і стало першим середнім технічним навчальним закладом в Болгарії. З 1906 по 1908 рік Димитр Добрев був його начальником. Начальниками училища були капітан-лейтенант Іван Добрев Ангелов і Борис Попов. Пізніше Борис Попов очолив навчальну частину: структуру, яка керувала всіма військово-морськими навчальними закладами країни. Вихованець Мінно-артилерійського класу капітан І рангу Лазар Драганов став начальником Флоту Його Величності [16, с.220].

Підсумовуючи, слід зазначити, що формування болгарського війська та підготовка професійних кадрів для відновленої болгарської держави було одним із напрямків загальноприйнятого імперського курсу у рамках діяльності Тимчасового російського управління. Варто наголосити, що вплив Російської імперії в Болгарії на кінець ХІХ ст. був суто політичним. Організація національного болгарського війська вимагала не лише підготовку професійних військових, але й вироблення чіткої схеми діяльності армії після завершення терміну перебування в Князівстві Тимчасового російського управління. За підтримки імперії постала нова державна структура відновленої Болгарії – національна армія, а також було сформовано основний чиновницький апарат. Підготовлені болгарські кадри, після повернення на батьківщину, знаходили своє місце в області адміністрації, освіти і, перш за все, у військовій сфері.

Джерела та література

1. Фортунатов П. К. Война 1877-1878 г. И освобождение Болгарии. – М.: Учпедгиз, 1950. – 180 с.
2. Виноградов В.И. Русско-турецкая война 1877-1878 г. и освобождение Болгарии. М., 1978. – 296 с.

3. Сборник материалов по гражданскому управлению оккупации в Болгарии в 1877-77-79 гг.: в 6 вып. / Под ред. генерал-майора Н.Р.Овсяного. Вып.1-6 СПб.: Военно-историческая комиссия Главного штаба,1903-1904.
4. Овсяный Н. Р. Болгарское ополчение и земское войско. СПб, 1904. – 32 с.
5. Сохань П. С. Очерки истории украинско-болгарских связей. – К.: “Наукова думка”, 1984. – 288 с.
6. Павлюченко О. В. Україна в югословянських суспільних зв'язках (др. пол. XIX-поч. XX ст.) – К., 1992.
7. Шевченко Ф. П. Роль Києва в міжслов'янських зв'язках у XVII-XVIII ст. – К., 1963.– с. 30.
8. Танчев И. Българската държава и учението на българи в чужбина 1879-1892. – София, Академично издателство “Марин Дринов”, 1994. – 217 с.
9. Манафова Р. Интеллигенция с европейски измерения (1878-1912). – София, 1994. – 317 с.
10. Улуян А. Россия и освобождение Болгарии от турецкого ига: 1877-1878 гг. – М., 1994. – 241 с.
11. Минчев Д. Болгарское ополчение во время русско-турецкой освободительной войны 1877-1878 гг. // Генерал М. Д. Скобелев и его время (к 170-летию со дня рождения). Материалы международной научно-практической конференции “М. Д. Скобелев: история и современность”. Рязань, 27-28 сентября, 2013 г. – Рязань: Изд-во РИАМЗ, 2014. – с. 152-157.
12. Фролова М. М. К вопросу об участии болгар в русско-турецких войнах XIX в.// Генерал М. Д. Скобелев и его время (к 170-летию со дня рождения). Материалы международной научно-практической конференции “М. Д. Скобелев: история и современность”. Рязань, 27-28 сентября, 2013 г. – Рязань: Изд-во РИАМЗ, 2014. – С. 136-151.
13. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. – М.: Госполитиздат, 1952. – 464 с.
14. Виноградов В. И. Создание болгарской национальной армии//Из цикла “Помощь России в государственном строительстве Болгарии”. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xn--80aa2bkafhg.xn--p1ai/article.php?nid=4305>.
15. Кожухаров А. Н. Воспитанники русских мореходных классов в военном флоте Болгарии в начале XX в. // Вопросы истории, № 2, Февраль 2011. – С. 114-121.
16. Кожухаров А. Н. Болгарские слушатели артиллерийского офицерского класса (1901-1914 гг.) // Новая и новейшая история, № 1, 2013. – С. 216-220.
17. Правила приема подданных южнославянских государств в русские военно-учебные заведения с объяснительной запиской и предложениями. Выработаны особым совещанием под председательством Якубовского. – СПб, 1910. – 27 с.
18. Кожухаров, А. Н. Болгарские офицеры – воспитанники Морского инженерного училища императора Николая I // Военно-исторический журнал. – 2009. – № 3. – С.31-34.
19. Кожухаров А. Н. Главный центр повышения квалификации болгарских офицеров. Кронштадт. Минные классы. 1901-1904 гг. // Военно-исторический журнал. – 2012. – № 10. – С. 38-42.

Прищепа Т. Н. Подготовка болгарских военных кадров в учебных заведениях Российской империи 1878-1915 гг.

В статье исследуются основные исторические этапы формирования болгарской военной структуры после завершения русско-турецкой войны 1877-1878. Выявлены характерные направления деятельности Российской империи в процессе восстановления болгарского государства. Отмечаются особенности профессиональной подготовки болгар в учебных заведениях империи. Выделены основные центры обучения будущих болгарских военных кадров.

Ключевые слова: Княжество Болгария, Болгарское ополчение, Земское войско, Российская империя, Кронштадт, Санкт-Петербург, мореходные классы.

Prischepa T. M. The training of the Bulgarian military personnel in the educational institutions of the Russian Empire 1878-1915.

The article investigates the main historical stages of formation of the Bulgarian military structure after the completion of Russian-Turkish war of 1877-1878. Identified the characteristic of directions activity of the Russian Empire in the recovery process of the Bulgarian state. Are marked a particular of vocational training of Bulgarians in educational institutions of the empire. Identified the main learning centers for future of the Bulgarian military personnel.

Keywords: Principality of Bulgaria, the Bulgarian home guard, Earthen the army, Russian Empire, Kronstadt, St. Petersburg, marine classes.

УДК 94(480)+929

С. С. Люта

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ КАРЛА ГУСТАВА МАННЕРГЕЙМА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЙОГО ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ

У статті простежується зміна світоглядних орієнтирів провідного політичного діяча Фінляндії першої половини ХХ ст. на тлі фінського державотворчого процесу. Автор, на основі психологічного аналізу наказів, промов, епістолярій та мемуарів К.Г. Маннергейма, приходять до висновків, що парадоксальний патріотизм фінського маршала став визначальним чинником у формуванні системи його політичних переконань.

Ключові слова: К.Г. Маннергейм, Фінляндія, державотворення, національна самоідентифікація, політичні переконання.

Перед сучасною українською державою гостро стоїть проблема викорінення шкідливих ментальних реліктів, що лишилися у спадок від доби російського колоніалізму, і формування єдиної національної ідентичності українців. В умовах неоголошеної війни за східні території, в українському соціумі стихійно